

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Ľubomír Čech
Article / Článok: Možnosti a limity islamu v politickom živote v postsovietskej strednej Ázii
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.1.159-177>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

ČECH, Ľ. 2019. Možnosti a limity islamu v politickom živote v postsovietskej strednej Ázii. In *Politické vedy*. [online]. Vol. 22, No. 1, 2019. ISSN 1335 – 2741, pp. 159-177. Available at: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.1.159-177>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

MOŽNOSTI A LIMITY ISLAMU V POLITICKOM ŽIVOTE POSTSOVIETSKEJ STREDNEJ ÁZIE

OPTIONS AND LIMITS OF ISLAM IN POLITICAL LIFE IN POST-SOVIET CENTRAL ASIA

Lubomír Čech*

ABSTRACT

Post-Soviet republics of Central Asia has gone through a development since gaining their independence in 1991 that was associated with various social and political, economical and security challenges. One of the factors having an influence on formatting their further development was Islamic religion. Despite the fact that governing regimes of post-Soviet Central Asia speak about secular character of local societies, Islam has returned to this part of the world. Its influence is growing and people, in the process of its rebirth, are confronted with its moderate as well as radical form. The article analysis important factors that we consider relevant when looking for a regulatory function of Islam. The situation in the region has changed in such a way that its analysis requires an interdisciplinary approach. This is why we have used several methods of international political sociology allowing overall characteristics of the researched area from the point of view of place and time. We have tried to determine external and internal factors of return and revival of Islam, as well as social and political, economic, demographical, and other influences for its position in local societies. Such methodological approach allowed executing final synthesis of researched questions and to outline what we can expect from growing influence of Islam upon political life in Central Asian societies. We state that optimum approach using regulatory function of Islam by democratization of societies has not been found yet. At the same time, its moderate form shows the readiness to increase its influence upon the society.

Key words: Islamic factor, re-Islamization, post-Soviet Central Asia, revival, political Islam

---

* doc. PhDr. Lubomír Čech, CSc. pôsobí ako mimoriadny profesor a vedúci Katedry medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, Dolnozemská 1/b, 852 35 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech@euba.sk.

Úvod

Vzostup islamu v Strednej Ázii nie je primárne výsledkom misionárskej agitácie. Je skôr výsledkom viacerých úzko súvisiacich hospodárskych, politických a historických faktorov. V tejto súvislosti stojí za zmienku, že Stredná Ázia bola historicky považovaná za jedno z najvýznamnejších centier islamského náboženstva a učenia. Počas sovietskeho obdobia islam fungoval aj ako systém náboženských a morálnych základov a denných rituálov, ktoré boli považované za alternatívu k existujúcemu systému. To znamená, že sociálny základ islamu nikdy úplne nezmizol. To do istej miery vysvetľuje, prečo k jeho obrode došlo takým bezprecedentným tempom (dvadsať rokov).

Komplikovaný charakter transformácie a formovania štátov v Strednej Ázii je tvorený symbiózou troch procesov:

- po prvé, transformáciou sovietskeho systému na kapitalistickú trhovú ekonomiku;
- po druhé, budovaním moderných štátov prvýkrát v stredoázijskej histórii;
- po tretie, hľadaním národnej identity.

Skutočnosť, že všetky tri procesy je potrebné realizovať odrazu vytvára vnútorný rozpor a spoločenské napätie. Väčšine štátov Strednej Ázie sa doposiaľ nepodarilo vyrovnáť sa s ekonomickými a spoločenskými dopadmi rozpadu ZSSR. Celý región musí reagovať na zásadné zhoršenie sociálnych a životných podmienok. Súčasne pôsobia negatívne parametre ako nízky príjem na obyvateľa, veľká chudoba, vysoká nezamestnanosť a slabý systém sociálneho zabezpečenia. Skôr ide o kvalitatívny skok do masového sociálneho vylúčenia a rozdelenia spoločnosti. V tejto atmosfére sa začali ozývať volania po „islamskom riešení“ vyššie uvedených ťažkostí.

1 Islamský faktor v spoločnosti – dedičstvo a tradícia

Význam moslimskej tradície pre stredoázijskú spoločnosť, ako aj úloha islamu v politickom živote tohto regiónu čoraz viac rastie. Islam je významným determinantom života všetkých piatich postsovietskych republík. Postoje a správanie sa politikov, ale aj niektoré akademické štúdie odborníkov na Strednú Áziu hovoria o tom, že „islamský faktor“ v tejto oblasti sveta:

1. ovplyvňuje sociálnopolitický život v Strednej Ázii;
2. dovoľuje náboženskú manipuláciu miestnym politickými silám (tým, ktoré sú vo vedení krajín, ale aj opozičným);

3. využíva islam na dosiahnutie vonkajších cieľov;
4. odvolávaním sa na islamskú tradíciu umožňuje vonkajším hráčom posilniť si pozície a záujmy v Strednej Ázii.

Takýto pohľad má svoju protirečivosť vyplývajúcu z toho, že vymedzenie stupňa vplyvu islamu na spoločnosť a na politiku sa môže vyvíjať jednak smerom k absolutizovaniu tohto vplyvu, jednak smerom k jeho popieraniu. Inými slovami, pre niektorých môže byť takto vnímaný „islamský faktor“ niečo umelé, vymyslené kulturológmi orientálnych vied pre potreby politikov, ktorým ide o trvalé sociálne a politické napätie. Pre iných je prirodzenou dominantou moslimskej spoločnosti, ktorá určuje jej materiálny a duchovný život.

V novovytvorených štátoch Strednej Ázie je islam jedným z faktorov regulujúcich vnútorný život a do určitej miery aj vonkajšiu orientáciu. Túto okolnosť nemožno ignorovať, ale nemožno ju ani absolutizovať – oba extrémny sú nebezpečné, predovšetkým pri politických rozhodnutiach. Preto je obzvlášť dôležité rozdeliť sféry, v ktorých je vplyv islamu obmedzený a tie, kde jeho potenciál ešte nie je zďaleka vyčerpaný.

Islam zostáva jedným z hlavných determinantov konfesionalnej a kultúrnej identifikácie štátov Strednej Ázie. Treba na rovinu povedať, že to tak bolo vždy, aj za sovietskej éry, len táto sebaidentifikácia neexistovala oficiálne. Národná tradícia v oficiálnej ideológii bola posudzovaná oddelene od náboženskej. Bolo by chybou myslieť si, že islam nachádzal svojich veriacich iba medzi tzv. „zaostalou“ časťou obyvateľstva – napr. medzi staršími osobami a ženami v domácnosti. Dvojitá sebaidentifikácia na národnom a náboženskom princípe, som Uzbek a moslim, som Tadžik a moslim atď., sa plnohodnotne porovnávala s dualitou – som Arab a moslim. V polovici deväťdesiatych rokov sa za moslimov považovalo 78,8 % Kazachov, 95 % Kirgizov (Sultangalijeva, 1998) a viac ako 90 % Uzbekov. (Abdullajev, 1997)

Úloha islamu ako faktora etnokultúrnej sebaidentifikácie je axiomatická, rovnako ako je axiomatická úloha islamu ako jedného z regulátorov sociálnych vzťahov. Bez tohto aspektu moslimská spoločnosť stráca svoje základné genetické vlastnosti. (Abašin, 2005)

Islam plnil túto funkciu aj za bývalého komunistického režimu. To platilo pre vidiecke oblasti, kde sa udržiavali normy komunitných vzťahov, prispôbené vtedajšiemu kolchoznému systému, ale aj pre mesto, kde neformálne základnou

jednotkou socializácie zostala *mahalla*.¹ Týmto spôsobom boli tradície vzťahov medzi ľuďmi postavené na sakrálnom islame, ktorý dodržiaval základné náboženské rituály a kde sa rešpektovala autorita duchovných.

Veľmi dôležitá bola a je islamská tradícia v rodine. Niekedy sa pri posudzovaní vplyvu náboženstva na spoločnosť zdá, a to aj v politickej sfére, že táto okolnosť je vedľajšou záležitosťou. Tento prístup je zavádzajúci. V mysli človeka sa už v detstve vytvára viera o význame a nedotknuteľnosti tradície a viery, ktorú treba rešpektovať a dodržiavať. Dôležitosť tradície v rodinných vzťahoch sa v každodennom živote s dospievaním človeka rozširuje na verejnú a politickú sféru.

Tradícia v postupne sa modernizujúcej spoločnosti nemohla zostať exkluzívnym regulátorom verejného života. Už aj za sovietskej vlády sa v Strednej Ázii vytvorila europeizovaná politická a kultúrna elita, objavila sa vrstva technokratov. Títo ľudia tvoria základ súčasnej elity. Avšak nikdy sa im nepodarilo zlomiť kultúrno-historické a genetické väzby s tradíciou. Väčšinu z nich by sme mohli označiť ako nositeľov „dvojitého štandardu“ vedomia a myslenia. Politici a verejní predstavitelia sa za istých okolností správajú proeurópsky, v inej situácii ako ortodoxní moslimovia. **Malašenko** (renomovaný expert na Strednú Áziu z moskovského centra Carnegi) vyššie uvedené skutočnosti svojho času otvorene vyhodnotil slovami, že v tom spočíva zásadný rozdiel medzi moslimskými politikmi zo Strednej Ázie a ich ruskými kolegami. Uzbecký prezident **Islam Karimov** na modlitebnom koberčeku v mešite vyzerá prirodzenejšie, než **Boris Jel'cin** v kostole so sviečkou v ruke. (Malašenko, 1999)

V Strednej Ázii stále existuje silné tradičné, historicky vytvorené rozdelenie politických a sociálnych úloh medzi rody, klany, kmene a regionálne zoskupenia. Na všetkých stupňoch administratívnej hierarchie sú ľudia z tradičných rodín prepájajúci administratívu s náboženským kultom rodín a klanov. Najmä v tadžickej a uzbeckej nomenklatúre majú vplyv ferganskí Chodžovia, ktorých

---

¹ *Mahalla* je označenie pre miestne komunity obyvateľstva Strednej Ázie, používané prevažne v Uzbekistane, Kirgizsku a Tadžikistane. Historicky to boli autonómne sociálne inštitúcie postavené na rodinných vzťahoch a islamských rituáloch. Pred príchodom sovietskej moci v Uzbekistane vykonávali *mahally* funkciu miestnych samospráv spájajúcich súkromnú sféru s verejnou sférou. Náboženské obrady, ceremonie životného cyklu, riadenie zdrojov, riešenie konfliktov a mnoho ďalších komunitných činností bolo vykonávaných na úrovni *mahally*. Po vzniku Sovietskeho zväzu boli *mahally* pod štátnou kontrolou a slúžili ako lokálne rozšírenie sovietskej vlády. Boli považované za „oči“ a „uši“ sovietskej vlády. Po rozpade ZSSR dochádza k snahe vrátiť inštitútu *mahally* jej pôvodnú vážnosť a autoritu.

korene siahajú až k pravoverným *chálifom*. Osobitne stojí za pripomenutie, že v regióne vždy mali vplyv aj súfijské rády. Máme na mysli jeden z najvplyvnejších – rád *Nakšbandija*. Jeho členovia mali veľkú prestíž a vplyv na rozhodovanie vo svetských záležitostiach. (Beloglazov, 2013)

Ako jeden z regulátorov sociálnych vzťahov sa islam nevyhnutne stáva faktorom politického života. (Karagiannis, 2016) Mnohí odborníci považujú túto skutočnosť za neprirodzenú, argumentujúc historickými skúsenosťami kresťanstva a sekularizovaných spoločností Západu. Túžbu vidieť islam iba ako prísne náboženskú a kultúrnu záležitosť je charakteristická aj pre niektorých moslimských duchovných, ktorí sú pod vplyvom mocenských autorít a obávajú sa, že ak bude islam politizovaný, môžu stratiť svoj vplyv. Spojenie náboženstva a politiky je však podľa nášho názoru imanentnou črtou islamskej civilizácie. (Armstrongová, 2002)

Je to spôsobené tým, že v islame neexistuje rozdelenie medzi duchovné a svetské. Islam je považovaný za „komplexné náboženstvo“ v tom zmysle, že sa vzťahuje na všetky aspekty spoločenského bytia a vnáša do neho svoje vlastné regulačné predpisy. *Šarí`a* – zákon zákonov – je fenomén, ktorý určuje život človeka a spoločnosti. (Drozdíková, 2005)

História ukazuje, že v moslimských spoločnostiach existovala tendencia budovať islamský štát v rôznych štádiách ich vývoja. Islamské hodnoty spolu s hospodárskym a politickým programom sa stali neoddeliteľnou súčasťou sociálnopolitického života celého moslimského sveta. Je veľmi nepravdepodobné, že Stredná Ázia bude pri napredovaní svojej budúcnosti výnimkou zo všeobecného pravidla. (Abašin, 2007)

Každá politická skupina, ktorá používa islam, či už je to vládnuca inštitúcia alebo opozícia, sa riadi svojimi vlastnými sebeckými úvahami. Všetci konajú v sociálnom a kultúrnom prostredí, ktoré je viac či menej pripravené na použitie islamu v politike. Zároveň moslimská spoločnosť nie je homogénna. Predispozícia k islamskej motivácii v politike sa líši podľa sociálneho postavenia, zamestnania, pohlavia a veku ľudí. Sociologické štúdie na tému postojev ľudí k islamu sa robia takmer vo všetkých krajinách Strednej Ázie (s výnimkou Turkménska, kde tento typ prieskumov je veľmi ťažké realizovať, vzhľadom na extrémne autoritatívny režim). Výsledky výskumu potvrdzujú:

- *po prvé* - uznanie neustále sa zvyšujúcej úlohy islamu v spoločenskom a politickom živote krajín;
- *po druhé* - nádeje, ktoré vznikajú v tejto súvislosti. Napríklad v polovici deväťdesiatych rokov 86 % obyvateľov Kirgizska verilo, že islam bude

mať aktívnejšiu úlohu vo verejnom živote. (Svobodnyje gory, 1993) Viac ako 50 % Uzbekov bolo presvedčených, že len v islame sa dá nájsť riešenie mnohých problémov Uzbekistanu. (Kangas, 1995)

Sociálne príčiny politizácie islamu spočívajú v systémovej kríze, ťažkostiach ekonomickej transformácie stredoázijských spoločností a v konečnom dôsledku v znižovaní sociálneho postavenia ľudí. To vedie k stále väčšej frustrácii obyvateľstva. Za týchto podmienok mnohí ľudia dospeli k záveru, že jedinou cestou z tejto situácie je vrátiť sa k autentickým etnologickým konfesijným hodnotám, ktoré sa v sovietskom období stratili. Toto je druh hľadania „islamskej alternatívy“, ktorá aj keď sa zdá utopická, je stále viac žiadaná medzi všetkými vrstvami spoločnosti. Vychádza z túžby obnoviť sociálnu spravodlivosť. Toto má priamu súvislosť s „pravou“ islamskou tradíciou proroka, ktorej súčasťou je podľa moslimov skutočná sociálna spravodlivosť a silná duchovná a politická moc.

Skutočnosť, že sa vládne kruhy stredoázijských spoločností hlásia k islamu, v sebe nesie mimoriadnu protirečivosť a prináša celý rad zložitostí. Na jednej strane sú všetky štáty Strednej Ázie v súlade s ich ústavami sekulárne. Náboženstvo je oddelené od politiky. V odpovedi na otázku, či Uzbekistan zodpovedá normám moslimského sveta, jeho bývalý prezident **Islam Karimov** povedal: „Nezodpovedáme moslimskému štandardu, pretože sme sekulárnym štátom.“ (Narodnoje slovo, 1997) V rovnakom duchu sa vyjadroval aj bývalý vodca Turkménska **Saparmurat Nijazov**, ktorý po získaní nezávislosti krajiny na viacerých stretnutiach s náboženskými vodcami tvrdo odmietal náboženské zásahy do organizačných a štátnych záležitostí.

Prakticky sa však ani jedna z postsovietskych krajín Strednej Ázie v skutočnosti nevyhla potrebe prejaviť svoj vzťah k islamu. (Sultangalijeva, 1995) Tri okolnosti nútia vládne elity, aby túto potrebu riešili:

Po prvé, túžba zapojiť náboženstvo do konsolidácie domorodého moslimského etnika a súčasne ho použiť ako jeden zo zdrojov tvorby národnej ideológie. Problematika národnej ideológie sa viac dotýka Tadžikistanu, Uzbekistanu a Turkménska, kde sa v ostatnom čase prudko znížil počet nemoslimov. V Kazachstane a čiastočne aj v Kirgizsku je islamská motivácia pre oficiálnu ideológiu prakticky vylúčená, alebo dočasne obmedzená. V Kazachstane je to spôsobené vysokým stupňom ruskojazyčného obyvateľstva, ktoré zodpovedá počtom kazašského etnika. V Kirgizsku ešte od čias **Askara Akajeva** prežíval v miestnej politickej elite vplyv kozmopolitizmu a západné predstavy o vývoji spoločnosti.

Po druhé, vládnuca elita sa usiluje eliminovať používanie islamu medzi niektorými jeho oponentmi, ktorí čoraz viac kritizujú úrady z náboženských pozícií. Najväčšie úsilie v tomto smere vykonali vládne kruhy v Uzbekistane, keďže sa v tejto krajine náboženské hnutie stále výraznejšie presadzuje. V Tadžikistane sa na začiatku 90. rokov snaha monopolizovať islam stala jedným z hlavných trendov, ktoré určovali vývoj vnútorného konfliktu v krajine. Počas neho sa podarilo islamskej opozícii vstúpiť do vlády a stala sa legitímnou súčasťou vládnucej administratívy. Do „boja za islam“ sa postupne angažovali aj vládnuce kruhy v Kirgizsku a v menšej miere v Kazachstane.

Charakteristickým rysom používania islamu na politické účely bolo zavedenie štátnej kontroly nad činnosťou moslimského duchovenstva.² Výkonná moc ovplyvňovala vymenovania *imámov* a *mullov*, snažila sa zasahovať do obsahu ich kázní. Konformnú časť duchovenstva platí štát. Jednou z osvedčených metód v tejto súvislosti bolo aj pôsobenie náboženských inštitúcií pod záštitou štátu (napríklad v roku 1994 v Turkménsku vytvorená Rada pre náboženské záležitosti pri úrade prezidenta krajiny, v roku 1997 v Kirgizsku založená Rada pre záležitosti náboženstva, Rada pre náboženské záležitosti v Kazachstane). Po tretie, vládnuce kruhy využívajú islam, aby posilnili svoju autoritu v moslimskom svete. Od rozpadu ZSSR došlo k výraznému posilneniu vzťahov stredoázijských moslimov s ich zahraničnými spoluveriacimi. Vedúci predstavitelia krajín Strednej Ázie sa veľmi často odvolávajú na spoločnú náboženskú identitu a majú snahu demonštrovať, aj keď špecifickým spôsobom, myšlienku islamskej solidarity. Napríklad v súvislosti s konfliktom v Juhoslávii v roku 1999 Uzbekistan a Turkménsko (na rozdiel od Ruska) deklarovali solidaritu s ich spoluveriacimi v Kosove. Stredoázijské krajiny ako členovia vplyvnej Organizácie islamskej konferencie sa snažia získať finančnú pomoc od Islamskej rozvojovej banky. Nie je od veci pripomenúť, že všetci prezidenti stredoázijských štátov bez výnimky vykonali *hadžd* na sväté miesta v Mekke a Medíne. Odvolávanie sa stredoázijských politikov na islam je svojským prejavom demonštrácie nezávislosti od Ruskej federácie. Spôsob, ako dať najavo, že bývalý „veľký Turkestan“ sa vracia na historickú geopolitickú mapu tam, odkiaľ ho Sovietsky zväz svojho času odstránil. (Exnerová, 2008)

---

² V islame, na rozdiel od kresťanstva, neexistuje žiadna cirkevná hierarchia. Klérus považujeme za podmienený termín. Islam nemá inštitút sprostredkovania medzi Bohom a veriacimi.

Uvedená situácia nemusí byť jednoznačným prejavom zhoršenia vzájomných vzťahov medzi Moskvou a bývalými stredoázijskými republikami Sovietskeho zväzu. Paradoxne môže v určitých prípadoch islamský faktor dokonca prispieť k vzájomnému zblíženiu. Ako výrazne akútne sa tento stav objavil po roku 2014 (odchod amerických vojsk a jednotiek NATO z krajiny) a súvisí s hrozbou rozšírenia islamského radikalizmu zo susedného Afganistanu. V ostatných desiatich rokoch sme zaznamenali viaceré priame i nepriame vyhlásenia politických lídrov krajín Strednej Ázie a ruského politického vedenia o nebezpečnej a výbušnej situácii v Afganistane. Ďalšia eskalácia napätia v tejto krajine so sebou nesie šírenie náboženského extrémizmu a terorizmu a rast pašovania drog. Tieto skutočnosti spolu s exodom utečencov predstavujú hrozbu pre národné záujmy a bezpečnosť štátov v regióne. Výnimkou bolo stanovisko Turkménska, ktoré malo záujem nadviazať normálne vzťahy s Talibanom, pričom ašpirovalo na pozíciu prostredníka pri rokovaní vo vnútroafganskom konflikte. Treba zdôrazniť, že obavy neplynú ani tak z vojenskej sily Talibanu, ako skôr z toho, že ich úspech podnieti stredoázijských islamistov extrémneho zamerania k väčšej aktivite.

Približovanie sa postsovietskych krajín Strednej Ázie k ostatným islamským krajinám vo svete nastoľuje otázku, či tu ide o sebecké záujmy, alebo naopak o skutočnú blízkosť. V každom prípade treba vidieť, že Stredná Ázia sa stotožňuje s islamským svetom, ktorý o región prejavuje zvýšený záujem.

Treba poznamenať, že pre určitú časť stredoázijskej opozície znamená islamský faktor rozhodujúci argument v boji proti súčasnej vládnej moci. Predstavitelia opozície vyhlasujú, že situáciu v spoločnosti je možné zlepšiť len s použitím „islamskej alternatívy.“ (Omeličeva, 2016) S názormi opozície sú spájané pojmy ako fundamentalizmus a islamizmus, ktoré sa stali pod vplyvom niektorých médií synonymom kontroverznosti a odmietania všetkého moderného v islame. Nazdávame sa, že pri analýze islamského politického hnutia (a to nielen v Strednej Ázii), by mali byť tieto pojmy definované jasnejšie, to znamená, čo skutočne predstavujú, ako ich chápe miestna opozícia.

Pod fundamentalizmom rozumie filozofické názory, ktoré idealizujú „zlatý vek islamu.“ (Čech, 2017, s. 14) Argumentuje nevyhnutnosťou návratu k islamským hodnotám, normám spoločenského a osobného správania sa na základe práva *šari'a*, ktoré je v konečnom dôsledku možné uskutočniť iba v podmienkach islamského štátu. Napriek tomu sa nevyklučuje, aby islamský fundamentalista žil život riadneho občana rešpektujúceho zákony a nezúčastňujúceho sa žiadnych politických aktivít.

Islamizmus je vnímaný ako politická akcia zameraná na vytvorenie islamského štátu, čiže realizáciu hlavného cieľa fundamentalistickej ideológie. Existuje fundamentalizmus a islamizmus v spoločnosti a na politickej scéne Strednej Ázie? Bez akýchkoľvek pochybností áno. Ich stúpenci sa považujú za plnohodnotných účastníkov politického procesu. Ignorovať túto skutočnosť a bojovať proti fundamentalizmu a islamizmu ako spoločenskopolitickému a ideologickému fenoménu spôsobuje skôr nárast nebezpečných nálad v spoločnosti. Zo skúseností z moslimských krajín ako sú Alžírsko, Turecko, Sudán, Egypt a Indonézia vieme, že prenasledovanie predstaviteľov politického islamu viedlo k radikalizácii jeho priaznivcov a ku vzniku extrémizmu. To môže destabilizovať situáciu v spoločnosti a niekedy to môže viesť k občianskej vojne (ako to bolo napríklad v Alžírsku, keď sa úrady v roku 1992 usilovali zničiť vedúcu opozičnú silu – Islamský front spásy).

V stredoázijských krajinách má islamizmus enklávny charakter. Miera vplyvu islamistickej opozície v spoločnosti závisí od stupňa tradicionality, od možnosti vykonávania propagandy a organizačných schopností opozície. V aktivitách islamistov v 90. rokoch je možné rámcovo rozlíšiť tri etapy:

Prvá etapa je spojená so začiatkom 90. rokov, keď sa politický islam rozvinul vo všeobecnom kontexte islamského obrodenia. V tejto dobe vznikli islamské politické organizácie, vrátane republikových odnoží vytvorených ešte pred rozpadom Sovietskeho zväzu (v roku 1990 v Astrachani vznikla Všeľvzbová islamská strana obrody). V Uzbekistane, okrem miestnej pobočky Islamskej strany obrody bolo založené hnutie Adolat a Islamská strana Turkestanu, v Kazachstane Strana národnej slobody Alaš, v Kirgizsku Islamské kultúrne centrum. Islamskú organizáciu sa nepodarilo vytvoriť iba v Turkménsku, kde bol zavedený prísny autoritatívny režim takmer okamžite po vyhlásení nezávislého štátu. Väčšina islamistických formácií tej doby sa nestala stabilnými politickými organizáciami. Niektoré z nich mali skôr osvetový charakter, iným chýbalo silné organizačné centrum. Ďalšie sa obmedzili na jednorazové, aj keď pomerne účinné akcie. Niektoré organizácie sa vlastnými chybami pričínili o samolikvidáciu, iné zlikvidoval štát. Najúspešnejšia bola Islamská strana obrody Tadžikistanu, ktorá sa už v roku 1992 stala súčasťou vlády a neskôr zohrávala kľúčovú úlohu v rámci opozície. Vo Ferganskej doline bolo veľmi populárne hnutie Adolat, ktoré zlikvidoval prezident **Karimov**.

Druhá etapa sa spája s obdobím rokov 1992 – 1996. Ukázalo sa, že islamisti v krajinách Strednej Ázie, s výnimkou Tadžikistanu, nedokážu skutočne konkurovať vládnemu režimu. Táto vynútená prestávka však výrazne prispela k

reštrukturalizácii islamizmu. Okrem toho v regióne pretrvávali podmienky priaznivé na šírenie myšlienok islamizmu, príčinou ktorých bolo zhoršenie hospodárskej situácie, rast nezamestnanosti, aj všeobecné sklamanie zo zlyhania reforiem. Bolo preto len otázkou času, kedy sa výraznejšie začne islamizmus presadzovať.

Začiatok *tretej etapy* musíme hľadať v rokoch 1996 – 1997. Toto obdobie charakterizuje nové kolo aktivizácie islamistov. Spojená tadžická opozícia dosiahla účasť v koalícnej vláde, kde získala niekoľko kľúčových postov. V Uzbekistane sa aktivizovali radikálne organizácie Vojaci džihádu, Hizballáh a Akromia. Väčšia časť vrstvy nekonformného duchovenstva sa skonsolidovala a mnohé mešity, hlavne vo Ferganskej doline, sa stali centrami islamskej politickej opozície. Islamizmus začal znepokojovať najmä vláduce kruhy v Taškente, čo sa prejavilo v pomerne silných politických represióch a obmedzovaní osobných slobôd.

Došlo k systematickému prenasledovaniu všetkých, ktorí boli na pozíciách nekonformného islamu. Títo ľudia boli trestne stíhaní, uväznení a niektorí z nich zmizli bez stopy. Orgány štátnej moci uzavreli niekoľko mešít, ktoré sa podľa ich názoru zmenili na centrá protivládnej propagandy. Okrem toho, v roku 1998 uzbecký parlament OLIY MADŽLIS schválil zákon O slobode svedomia a náboženských organizáciách, ako aj prísnejšie postihy za porušenie pravidiel výučby náboženských predmetov a prípravu a distribúciu materiálov, ktoré obsahujú myšlienky náboženského extrémizmu. Orgány štátnej moci zaslali Mahallovým výborom otázky, ktoré mali zistiť, kto sa v okruhu ich pôsobnosti prejavuje ako *wahhábista* alebo zdieľa wahhábistické názory.³

Politický islam napriek represióch postupne upevňoval svoje pozície v Kirgizsku a v južných oblastiach Kazachstanu. V Kirgizsku, predovšetkým v mestách Oš, DŽALAL-ABAD a Batken, sa niekoľko islamistických skupín usilovalo o oficiálnu registráciu na ministerstve spravodlivosti. V samotnom meste Oš a jeho okolí, kde sa podľa oficiálnych údajov nachádza viac ako 1 000 mešít, bolo poznať vplyv fundamentalistickej ideológie. Jej hlavnými nositeľmi boli tamojší Uzbekovia a agitátori prichádzajúci z Tadžikistanu. Kirgizsko zaznamenalo v druhej polovici 90. rokov mimoriadne silný tlak na vytvorenie islamskej strany. (Olkott, Malašenko, 2001)

---

³ *Wahhábizmus* alebo Wahhábovské hnutie je reformné puritánske hnutie, ktoré založil na území dnešnej Saudskej Arábie Muhammad bin Abd al-Wahháb. V Saudskej Arábii je hnutie známe ako unitári (*muwáhhidún*), pretože svoju doktrínu zakladá na *tawhíde*. Prísne chápanie viery sa opiera o hanbalovský smer a svojím dôrazom na čistotu a jednoduchosť je predchodcom moderného reformizmu.

Kazachstan, podľa hodnotenia väčšiny odborníkov, doposiaľ nepostihlo rozsiahle šírenie myšlienok islamského fundamentalizmu. Viacero faktov však nasvedčuje tomu, že na juhu krajiny, v Šymkentskej oblasti, Turkestane a v ďalších mestách a oblastiach sa trend politizácie islamu stáva čoraz zreteľnejším.

Treba poznamenať, že činnosť politického islamu je brzdená absenciou jedného vedúceho alebo koordinačného centra v rámci každej krajiny, nehovoriac o celej Strednej Ázii. (Montgomery – Heathershaw, 2016) Dosiahnutie úspechu pre akékoľvek islamské politické hnutie je takisto podmienené prislúšným autoritatívnym vodcom. Dnes taký vodca v Strednej Ázii neexistuje a pre túto pozíciu neexistuje ani vhodný kandidát. Hlavná príčina tohto stavu spočíva v tom, že súčasné islamistické hnutia a organizácie v regióne sú prakticky národnými hnutiami. Svoje úlohy a ciele obmedzujú rámcom „svojho“ štátu. Napriek tomu je islamizmus v Strednej Ázii vnímaný ako stabilný a relatívne dynamický fenomén, výrazne sa vymedzujúci voči sekulárnym autoritám. Za tejto situácie preto nevyklúčujeme, že nekompromisnosť oboch strán môže viesť ku konfliktu.

2 Limity rozvoja islamu v politickom živote krajín Strednej Ázie

Keď hovoríme o význame islamského faktora v sociálnom a politickom živote v Strednej Ázii, je potrebné povedať aj o jeho obmedzeniach a identifikovať tie oblasti, v ktorých nehrá významnejšiu úlohu.

Po prvé, islam nie je faktorom konsolidácie celej spoločnosti. To je dané prítomnosťou rusky hovoriacej populácie, ktorá predstavuje v každej stredoázijskej krajine významný sociálnoekonomický potenciál napriek tomu, že za posledné štvrtstoročie sa percento etnických Rusov žijúcich v regióne znížilo. (CIA World Factbook) V prípade, že by vládnuce elity v mene národno-štátnej konsolidácie začali systematicky a intenzívne preferovať iba jedno náboženstvo, hrozí zhoršenie vzťahov s nemoslimskou populáciou a v konečnom dôsledku aj komplikácie vo vzťahoch so zahraničím. Predovšetkým bude podráždené reagovať Moskva a ďalšie krajiny, ktoré sú citlivé na pôsobenie islamu v politike.

Po druhé, islam nie je schopný zohrávať konsolidačnú úlohu na etnonárodnej úrovni. Situácia v stredoázijskom regióne je taká, že regionálne, klanové, etnické a kmeňové záujmy majú prednosť pred záväzkom vernosti

spoločnému náboženstvu. Príkladom môže byť občianska vojna v Tadžikistane, ktorá bola vedená medzi moslimami, prisťahovalcami z rôznych regiónov, klanmi atď. V Kazachstane je žuz⁴ v praktickom živote dôležitejší ako prihlásenie sa k islamu. Ako príklad môžeme uviesť aj konflikty vo Fergane v roku 1989 a v Ošskej oblasti v roku 1990, keď primárnu úlohu zohrával etnický faktor, nie náboženský. Nevylučujeme, že pri posudzovaní tohto faktora miera reislamizácie jednotlivých krajín môže ovplyvniť konsolidačnú úlohu islamu.

Po tretie, islam (zatiaľ) nehrá primárnu úlohu pri budovaní štátu. Stredoázijské republiky sú sekulárne štáty. Otázka uznania islamu ako oficiálneho náboženstva bola doteraz diskutovaná len v Tadžikistane. Náboženstvo je oddelené od štátu a hovoriť o účasti na štátnych záležitostiach v náboženských inštitúciách ako sú *Rada ulámov*⁵, či šari'atske súdy, nie je možné. Hoci, na druhej strane, legitimizácia určitých šari'atských zákonov a ich prepojenie so svetskými normami je s najväčšou pravdepodobnosťou vecou blízkej budúcnosti. Podobný problém sa diskutuje v moslimských regiónoch Ruska.

Po štvrté, islam nie je faktorom politickej stabilizácie. Existujú dva prístupy k islamu v spoločnosti. Jeden odzrkadľuje názory politickej a europeizovanej intelektuálnej elity (z veľkej časti po sovietskom vzore), ktorá obmedzuje úlohu islamu na konfesionálny, kultúrny a každodenný život. Druhý je spájaný s pocitom neúplnosti transformácie stredoázijských spoločností na ich ceste k reislamizácii. Takéto názory sú bežné medzi tradičnými intelektuálmi – tradicionalistami a islamskými opozičnými politikmi. Podporovatelia oboch prístupov sú v súčasnosti doposiaľ v opozícii a bez dosiahnutia kompromisu medzi nimi bude v spoločnosti pretrvávať napätie.

---

⁴ Okrem etnickej štruktúry spoločnosti hrá v krajine rovnako dôležitú úlohu aj štruktúra klanová a delenie na kmeňové zväzy – žuzy. Tie predstavujú špecifické formy sociálno-politickej organizácie kazašského národa. Postupne vznikli tri klanové spoločenstvá – *Uly žuz* (Starší, alebo Najväčší), ktorý sa identifikuje s južným Kazachstanom, *Orta žuz* (Stredný) sa identifikuje so stredným a východným Kazachstanom a *Kiši žuz* (Mladší alebo Malý) sa identifikuje so západnou a severnou časťou Kazachstanu. Rodovo najpočetnejší je *Orta žuz*, skladajúci sa z 12 rodov a plemien. Cháni, ktorí stáli na čele spoločenstva, mali rôznu autoritu a moc nad územím, ktoré spravovali. Najviac autoritatívny zo žuzov je *Uly žuz* (Starší-Najväčší), ktorého príslušníci sa cítia byť najbližšími potomkami Džingischána.

⁵ *Uláma* je názov pre vykladačov islamskej náboženskej múdrosti a zákonov. V islamskej tradícii majú *uláma* rôzny vplyv a úlohy. Najsilnejší vplyv majú v šiitskom islame, kde je ich rola inštitucionalizovaná; inde zohrávajú úlohu lokálnej náboženskej autority, zodpovedajú za správny výklad učenia islamskej viery. Môžu pôsobiť ako vplyvní učители alebo ako ochrancovia islamskej tradície.

Po piate, islam nie je faktorom mobilizácie stredoázijských spoločností vo veci úspechu čisto svetských záležitostí – vytvorenie moderného hospodárstva, infraštruktúry, rozvoj poľnohospodárstva a tak ďalej. V tej či onej miere, napríklad v Alžírsku, Líbyi, Iráne a v mnohých ďalších moslimských štátoch sa pri vysvetľovaní hospodárskej a sociálnej stratégie široko používala islamská rétorika. Je známe, že alžírsky prezident **Houari Boumediene** (vládol v krajine v rokoch 1965 – 1978 ako prezident, neskôr ako predseda vlády) navrhoval uskutočniť ekonomické reformy v rámci „*veľkého džihádu*“,⁶ t. j. činnosti zameranej na zlepšenie situácie v moslimskej komunite. Päťročný plán hospodárskeho rozvoja Egypta v 60. rokoch začínal „*basmallou*“.⁷ Takáto interpretácia hospodárskeho rozvoja neexistuje v žiadnom stredoázijskom štáte.

Po šieste, volanie po „islamskom riešení“ neprináša konsolidáciu medzi štátmi na regionálnej úrovni. Problematika náboženskej jednoty stredoázijských štátov je spomínaná jeho súčasnými predstaviteľmi veľmi zriedka.

Napriek svojim obmedzeniam a limitom je islamský faktor v štátoch Strednej Ázie druhom sociálnej a politickej reality, ktorú dnes nemožno ignorovať. V rôznych štátoch regiónu je jeho význam odlišný. Islam má rastúci vplyv na sociálnopolitické procesy, ktoré sa odohrávajú v postsovietskych republikách Strednej Ázie. Formuje hodnotovú orientáciu ľudí a reguluje vzťahy medzi nimi. Islam je nástrojom politiky a táto jeho úloha sa bude zvyšovať, čo môže viesť k zhoršeniu vzťahov medzi rôznymi stranami a skupinami, v prvom rade medzi vládou a opozíciou. (Polonskaya, Malashenko, 2008)

Na druhej strane v Strednej Ázii majú vplyv sily, ktoré trvajú na obmedzení úlohy náboženstva tak, aby nezasahovalo do politického života a nepôsobilo v politickej sfére. Je zrejmé, že najoptimálnejšie riešenie tejto dichotómie je kompromis medzi sekulárnym a islamským smerovaním. V opačnom prípade ohrozujú stredoázijske republiky sociálne, etnické a náboženské konflikty. (Krivolapov [ed.], 2016)

---

⁶ *Džihád* – v islame termín s významom *snaha, snaženie* alebo *boj*. Osoba, ktorá vedie džihád, sa nazýva *mudžáhid*. Džihád je snaženie dodržiavať Božie príkazy a žiť podľa nich. Táto snaha je zameraná buď dovnútra proti vlastným slabostiam a nedostatkom (veľký džihád), alebo navonok proti nedostatkom islamskej spoločnosti alebo proti pohanom – nemoslimom (malý džihád).

⁷ *Basmala* – formula *Bismi lláhi r-rahmáni r-rahím* (v mene Boha milosrdného, milostivého; tiež vyslovenie tejto formuly. Začínajú sa ňou *súry* (kapitoly) v Koráne. Pôvodne táto formula zrejme slúžila na oddeľovanie jednotlivých *súr*, neskôr sa ustálil zvyk používať ju na začiatku každého závažnejšieho textu, príhovoru, alebo knihy, často aj svetského obsahu.

3 Môže nový islamizmus v Strednej Ázii prispieť k demokratizácii?

Uvedená dichotómia komplikuje analýzu celkového stavu súčasnosti a odhady budúceho vývoja. Problém spočíva v tom, že sa takmer automaticky predpokladá prechod od islamského nacionalizmu 90. rokov k viac internacionálnejšiemu salafizmu. V skutočnosti je ideologické spektrum podstatne širšie a prechod z jedného segmentu do druhého nie je jednoduchý.

Môžeme to demonštrovať na Islamskom hnutí Uzbekistanu.⁸ Ešte predtým, ako sa začal jeho prechod k *džihádizmu*, malo pred sebou ciele islamsko-nacionálneho zamerania. **Laruell** tvrdí, že samotné hnutie je skôr spojené so svojím islamsko-nacionálnym dedičstvom než s Talibanom. Svoje tvrdenie dokladá názorom, že v Strednej Ázii málokto vníma Taliban ako vzor pre ďalší vývoj regiónu. (Larjuel, 2013) Rovnako aj Hizb ut-Tahrir, odhladiac od jeho internacionálnej rétoriky, má svojimi koreňmi bližšie k nacionalistickej problematike. Táto prizma dichotómie nám bráni vidieť, že sa vytvára nová vlna islamizmu. Napriek tomu, že je potrebné s týmito argumentmi pracovať opatrne, sme toho názoru, že tu vznikli dva prúdy.

V prvom rade je to vznik tzv. *nového islamského nacionalizmu*. Vznikol v prostredí desiatok tisíc mladých absolventov tureckých škôl v Strednej Ázii, kde sa mali možnosť zoznámiť s umierneným islamizmom **Gülenovho** hnutia.⁹ (Bachrevskij, 2016) Svojich prívržencov našiel takisto v mládežníckych skupinách, ktoré venujú pozornosť nacionalistickej problematike. Tie sú osobitne viditeľné v Kazachstane, Kirgizsku a Uzbekistane. Nemajú pevné organizačné prepojenie, skôr ide o aktivity na platforme internetu, sociálnych sietí a blogov. Udalosti Arabskej jari ukázali mobilizačnú silu týchto virtuálnych

---

⁸ Islamské hnutie Uzbekistanu (IHU) aktivizovalo svoju činnosť v druhej polovici 90. rokov 20. storočia. Jeho zakladateľmi sú predstavitelia v Uzbekistane zakázaných politických strán, ktorí sa presunuli do Afganistanu, kde sídli aj hlavný štáb IHU. IHU je napojené na fundamentalistické hnutie Taliban i na teroristickú sieť al-Káida. Pridalo sa na stranu tzv. Islamského štátu. Rusko, stredoázijské štáty, ako aj USA zaradili IHU na zoznam teroristických organizácií (pozn. autora).

⁹ Gülenovo hnutie – spoločenské hnutie, nesúce meno svojho predstaviteľa a inšpirované jeho učením o „*hizmet* – verejnom dobre“. Má veľký počet priaznivcov najmä v Turecku a v Strednej Ázii, ale aj v ostatných častiach sveta. Členovia hnutia nadviazali kontakt s inštitúciami z celého sveta, ktoré sa rovnako usilujú o medzináboženský dialóg. V západných krajinách býva niekedy označované ako hnutie *Nurdžu* a jeho členovia *nursistami* – na pamiatku jeho zakladateľa Saída Nursiho (1876 – 1960).

nástrojov modernej doby, odhalili však aj ich slabú stránku, ktorá spočíva práve v absencii organizačného prvku a plánu ďalších krokov.

Na ideologickej úrovni islamský nacionalizmus kombinuje prvky etnického nacionalizmu a islamizmu. Čiže na jednej strane tu vidíme hrdosť na svoju etnickú skupinu, kritiku štátu za nedostatočné uznanie práv menšín, odmietanie Ruska, ako koloniálnej mocnosti, mytologizáciu historických udalostí svojho národa a požiadavky na nové zhodnotenie historických udalostí. Na druhej strane je žiadaná štátna podpora rastúcej úlohy islamu v spoločnosti, je kritizovaná politika presadzovania svetských hodnôt vládnuccich elít, ktorá napomáha všadeprítomnej korupcii.

Od *salafizmu* sa tento prúd líši tým, že žiada štátnu podporu pre islam a je úzko previazaný s národnou identitou a je pripravený na jej obrodu. Netrvá na návratu k mystickej čistote islamu. Dôležité je však pripomenúť, že jeho ideologické hranice sú pružné. Vidíme to na svetských nacionalistických hnutiach s panturkickými koreňmi.

Na sociálnej úrovni je nacionálny islamizmus charakteristický predstaviteľmi novej a nepočetnej strednej triedy, ktorá dostala odborné vzdelanie v odborných školách, technických inštitútoch a vysokoškolských zariadeniach v súkromnom sektore (podnikatelia a zamestnanci veľkých spoločností s právnickým, alebo technickým vzdelaním), alebo ľudia na mocenských postoch stredného významu (miestni alebo regionálni úradníci, učitelia provinčných univerzít).

Za druhý prúd novej vlny islamského nacionalizmu považujeme *spontánne islamské hnutie nižších vrstiev spoločnosti*. Zaraďujeme sem dve skupiny obyvateľstva, ktoré sa pomerne odlišujú. Spája ich dvojica elementov:

- kritika neefektívnosti štátu, spôsobenej jeho sekulárnym charakterom,
- problémy fungovania súdnictva na miestnej úrovni.

K prvej skupine patria podnikatelia vystupujúci v úlohe donorov. Táto skupina financuje fungovanie mešít a celej rady vzdelávacích a sociálnych aktivít, ktoré mešity organizujú. Sú pomerne otvorení, neskrývajú svoje náboženské presvedčenie a ideologické aspekty ich viery môžu byť rôzne. Bola to práve táto skupina, o ktorej sa písalo v čase občianskych nepokojov v uzbeckom Andižane v roku 2005. Po represívnom zásahu proti hnutiu Akromija pomohli postihnutým obyvateľom na základe princípu moslimskej solidarity, bez mocenských a politických požiadaviek. (Sandee, 2006)

V Kazachstane je v tomto smere známy bývalý vodca strany Ak Orda **Kajrat Satybaldy**. Model islamského združenia podnikateľov sa v Strednej Ázii veľmi rozšíril, aj keď sa z hľadiska fungovania môže podľa jednotlivých krajín líšiť.

Všetci sa však zhodujú na spoločnej platforme, že hospodársky úspech ide ruka v ruke so zbožnosťou a dobročinnosťou ich islamskej komunity. Z hľadiska vplyvu na túto skupinu zatiaľ vyhráva salafizmus nad nacionálnym islamizmom.

Za druhý dynamicky sa rozvíjajúci element považujeme islamské občianske skupiny, ktoré sa formujú na základe verejných kampaní vyvolaných problémami na miestnej úrovni (to, čo ľudí trápi bezprostredne v každodennom živote). Cieľom islamských aktivistov občianskych spoločností je riešenie konkrétnych problémov:

- otázka ochrany vlastníckych práv a bývania,
- služby dobročinného charakteru pre chudobných,
- lekárska starostlivosť pre starých ľudí a deti,
- mediácia konfliktov miestnej úrovne v prospech rodín,
- kampane za práva žien v rámci islamských hodnôt.

Tieto skupiny pomáhajú zabezpečiť kompatibilitu islamských hodnôt so zásadami právneho štátu a podporujú občianske aktivity, ktoré prispievajú k harmonizácii islamských hodnôt. Sú aktívne predovšetkým v Kazachstane a Kirgizsku, kde spoločenská a politická klíma (na rozdiel od ostatných krajín regiónu) je voči nim ústretovejšia.

Zaznamenávame opatrné pokusy, najmä na miestnej úrovni, transformovať tieto aktivity do politického súperenia. Ako príklad uvádzame situáciu v Kirgizsku, kde bývalý ombudsman, člen parlamentu, predseda malej demokratickej strany **Erkin Tursunbaj Bakir Uulu** a podnikateľ **Nurlan Matujev** zorganizovali najskôr prvý zjazd moslimov Kirgizska a neskôr, na základe záverov tohto zjazdu, založili Úniu skutočných moslimov Kirgizska. Obaja vo svojich vyhláseniach vyzvali k ekonomickému rozvoju v rámci islamského práva a na boj proti korupcii a za morálne očistenie spoločenského života.

Sú tu aj signály spomedzi predstaviteľov stredoázijskej diaspóry žijúcej v Rusku (predovšetkým z Tadžikistanu a Kirgizska). Množstvo podnikateľov usiluje o transformáciu svojich ekonomických úspechov do politického vplyvu. V moslimskom prostredí vidia obrovský potenciál, ktorý bol doteraz nevyužitý.

Záver

Keď sa pokúsime zhrnúť naše predchádzajúce tvrdenia a zhodnotíme možnosti a limity vplyvu islamu na politický život krajín Strednej Ázie vrátane otázky vzťahov medzi islamizmom a demokratizáciou, môžeme konštatovať, že:

1. Vyhlásenie na štátnu podporu islamu ako národnej a štátnej ideológie sú v súčasnosti prakticky jedinými vyhláseniami politického charakteru v Strednej Ázii, ktorá je v podstate do veľkej miery deideologizovaným regiónom. S istou nadsádzkou môžeme povedať, že narušajú súčasný spôsob spoluzitia medzi štátom a islamom, ktorý stredoázijské republiky zdedili od sovietskeho režimu. Vytvárajú novú diskusnú platformu v otázkach vzťahov spoločnosti a štátu a takisto v otázke legitímnosti alebo nelegitímnosti súčasných režimov. Prinášajú svoj vklad v prospech demokratizácie a prispievajú k pluralitnej výmene názorov v spoločnosti.

2. Noví hráči sú bežní občania a nie profesionálni politici alebo islamisti radikálneho razenia. Ich profesijné stanoviská sú poplatné dobe vzniku, čiže prechodu k trhovej ekonomike 90. rokov. Sú tvorcami alternatívnych zdrojov príjmov, ktorí spochybňujú postsovietsky konsenzus v otázke prerozdelenia celkových príjmov spoločnosti. Zosobňujú hospodársku a sociálnu rôznorodosť súčasnej stredoázijskej spoločnosti.

3. Nové hnutia, skupiny a profily ich aktivít naznačujú, že región prechádza procesom ideologickej evolúcie spôsobenej zmenou generácií. Islamský nacionalizmus sa pohybuje v mantineloch ekonomickej úspešnosti (alebo neúspešnosti), náboženstva, morálneho konzervativizmu a problémov sociálnej spravodlivosti a zodpovednosti voči občanom. Tieto všetky faktory by nemali byť ignorované pri hľadaní novej politickej legitimity budúcich režimov. Ich poradie a dôležitosť môže byť v rôznych postsovietskych republikách rôzna.

Na základe poznania stavu situácie v regióne predpokladáme, že vplyv islamu na politiku bude s veľkou pravdepodobnosťou narastať. Dôležitým momentom zostáva, že v súčasnosti diskutovaná konfrontácia medzi stúpecami umierneného islamu a jeho radikálnym krídlom je veľmi citlivo vnímaná najmä medzi mladými ľuďmi. Vďaka pozitívne sa vyvíjajúcej demografickej situácii tvoria mladí ľudia do 35 rokov v postsovietskych republikách Strednej Ázie viac ako polovicu obyvateľstva. Predpokladáme, že výsledkom tohto očakávaného a mimoriadne zložitého procesu bude istá forma demokratizácie. Zrejme to nebude demokratizácia podľa západného vzoru, ale skôr prepojenie ekonomických, právnych a sociálnych noriem vychádzajúcich z tisícročnej tradície moslimského sveta.

Optimálny prístup, ktorý by využíval regulačnú funkciu islamu v sfére sociálnych vzťahov, neohraničujúc pritom ciele štátov, sa doposiaľ nepodarilo nájsť v žiadnej stredoázijskej republike. Islamský radikalizmus v Strednej Ázii je predovšetkým reakciou na to, že spomenutý optimálny prístup nie je na stole.

Literatúra:

- ABAŠIN, S. 2005. Gellner, the 'saints' and Central Asia: between Islam and Nationalism. In *Inner Asia*, vol 7 (1), 2005. s. 65 – 86. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/37255719/Gellner_the_saints_and_Central_Asia_between_Islam_and_Nationalism_Inner_Asia_2005_vol.7_1_
- ABAŠIN, S. 2007. *Nacionalizmy v Srednej Azii: V poiskach identičnosti*. Sankt-Peterburg: Aleteija, 2007. 304 s. ISBN 978-590-335-428-3.
- ABDULLAJEV, E. 1997. Islam i „islamskij faktor“ v sovremennom Uzbekistane. In *Central'naja Azija. Luleo (Švecija)*. 1997, č. 6. s. 87.
- ARMSTRONGOVÁ, K. *Islam*. Bratislava: Slovart, 2002. 265 s. ISBN 80-7145-683-7.
- BELOGLAZOV, A. B. 2013. *Vlijanije islama na političeskije procesy v Central'noj Azii*. Kazaň: Kazaňskij universitet, 2013. 294 s.
- CIA World Factbook. Dostupné na internete: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html>.
- ČECH, Ľ. 2017. *Osobitosti islamskej stredovekej filozofie. Filozofia a kultúra*. Zborník z vedeckej konferencie, 20. 01. 2017. Bratislava: Ekonóm, 2017. 67 s. ISBN 978-80-225-4359-0.
- DROZDÍKOVÁ, J. 2005. *Lexikón islámu*. Bratislava: Kalligram 2005. 270 s. ISBN 80-7149-764-9.
- EXNEROVÁ, V. 2008. *Islám ve Střední Asii za carské vlády a sovětské vlády*. Praha: Karolinum, 2008. 195 s. ISBN 978-80-246-1504-2.
- KANGAS, R. D. 1995. The Three Faces of Islam in Uzbekistan. In *Transition* 1, č. 24 (29 December 1995), s. 17 – 21.
- KARAGIANNIS, E. 2016. The New Face of Political Islam in Central Asia: The Rise of Islamo-democrats. In *Journal of Muslim Minority Affairs*, Volume 36, 2016 - Issue 2, s. 267 – 281. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/13602004.2016.1180888>.
- KRIVOLAPOV, A. A. (ed) 2016. *Ot Turkestana k Central'noj Azii: političeskoje buduščeeje regiona*. Moskva: Naučnyj expert, 2016. 114 s. ISBN 978-5-91290-248-2.
- NARODNOJE SLOVO 1997. Taškent: 1997. 20 janvarja. In MALAŠENKO, A. 1999. *Islam i politika v gosudarstvach Central'noj Aziji*. Central'naja Azija i Kavkaz. 1999. č. 4. s. 63.

- MONTGOMERY, D. W. – HEATHERSHAW, J. 2016. Islam, secularism and danger: a reconsideration of the link between religiosity, radicalism and rebellion in Central Asia. In *Religion, State and Society*. Volume 44, 2016 – Issue 3, s. 192 – 218. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1153287>.
- OLKOTT, M. B. – MALAŠENKO, A.V. 2001. Islam na postsovjetskom prostranstve: vzgljad iznutri. Moskva: Art-Biznes-Centr 2001. 320 s. ISBN 5-7287-0213-9.
- OMELICHEVA, M. Y. 2016. Islam and power legitimization: instrumentalisation of religion in Central Asian States. In *Contemporary Politics*. Volume 22, 2016 - Issue 2, s. 144 – 163. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1153287>.
- POLONSKAYA, L. – MALASHENKO, A. 2008. Islam in Central Asia. Ithaca Press, 2008. In *Journal of Islamic Studies*, Volume 21, Issue 2, 1 May 2010, s. 315 – 317, Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1093/jis/etp029>.
- PUŽOL, K. 2017. Islam v Centralnoj Azii: ot dolgoj izoljacii k povyšennomu vnimaniju. In *Central Asian Analytical Network*, 11. 12. 2017. Dostupné na internete: <http://caanetwork.org/archives/10950>.
- SANDEE, R. 2006. The role of the Akramiya in the May 13, 2005 Unrest in Andijan. In *Center for Security Studies*. ETH Zürich. Dostupné na internete: <http://www.isn.ethz.ch/pubs/ph/details.cfm?lng=en&id=28793>.
- SULTANGALIJEVA, A. K. 1995. Novyje nezavisimoje gosudarstva. In Kzachstan i mirovoje soobščestvo. Almaty : 1995. č. 3(4), s. 50.
- SULTANGALIJEVA, A. K. 1998. *Islam v Kazachstane: istorija, etničnosť i obščestvo*. Almaty: Kazaňskij institut strategičeskich issledovanij, 1998. 188 s.
- SVOBODNYJE GORY 1993. Biškek: 1999. 5. maja. In *ABDULLAJEV, E. 1997. Islam i „islamskij faktor“ v sovremennom Uzbekistane*. In *Centralnaja Azija*. Luleo (Švecija). 1997, č. 6.